

Главни и одговорни уредник
ЈАГОШ БУРЕТИЋ

Уредник
РАТКО ПЕКОВИЋ

Бранко Костић

1991
ДА СЕ НЕ
ЗАБОРАВИ

ФИЛИП ВИШЊИЋ
ОБОДСКО СЛОВО

Београд, 1996.

Ја сам, наравно, већ имао свој став о томе, а расправа у Скупштини СР Црне Горе још више ме увјерила у исправност тог става, мада мој мандат у Предсједништву СФРЈ није био императивне природе, већ сам се могао аутономно понашати при доношењу одлуке.

На сједници Предсједништва СФРЈ која је одржана 17. маја 1991. на дневном реду се поново нашло питање избора председника и потпредседника Предсједништва СФРЈ. Мада је, прије сједнице, и с једне и с друге стране било „пипања пулса“ да би се сазнао мој став, нијесам о томе никоме ништа рекао, а на самој сједници, када су констатовали да се ставови осталих углавном знају и када сам добио ријеч, рекао сам, између осталог, следеће:

„...Суверено је и неотуђиво право сваког народа и сваке републике у Југославији, па према томе и Хрватске, да у Предсједништву СФРЈ делегирају представнике који ће им најбоље одговарати.

Чланство у тијелу које је колективни шеф државе тражи од сваког члана Предсједништва да не буде делегат само 'своје' републике или само 'своје' политичке партије, већ да води рачуна и да уважава интересе и осталих народа и република које су у саставу јединствене и демократске југословенске државе.

Због тога је Пословником и предвиђено да се врши избор председника и потпредседника, изјашњавањем свих чланова Предсједништва.

У конкретном случају, уз све уважавање моралног и људског интегритета господина Стјепана Месића, као легитимног представника изабраног од стране легитимних органа Републике Хрватске, ја нећу подржати његов избор за председника Предсједништва СФРЈ.

У условима двије сукобљене концепције о будућности Југославије, све док постоји могућност да се у демократској и Уставом СФРЈ прописаној процедури боримо за своја гледишта, мој глас ће бити резервисан за оног представника Хрватске који би био спреман да се бори за очување Југославије а не за њено рушење.

Ако господин Стјепан Месић, ипак, добије потребну већину и буде изабран за председника Предсједништва, прихватићу то као израз демократски изражене воље већине чланова Предсједништва и сарађиваћу са њим, залажући се да нагомилане проблеме у земљи решавамо на миран и демократски начин.

Ако пак, господин Стјепан Месић не буде изабран за председника Предсједништва, суверено је право Сабора Републике Хрватске да за ту функцију предложи другог кандидата или да задржи господина Месића као члана Предсједништва, а право на своје председничко мјесто искористи у неком од наредних мандата.

Унапријед одбијам све могуће приговоре који би се могли појавити на рачун идеолошких разлога за овакав мој став. Црна Гора, која ме је послала у ово Предсједништво, жртвовала је много за стварање

Југославије. Као 27-ма по реду међународно призната држава у свијету, Црна Гора је за интерес стварања Југославије жртвовала своју државност. Изневјерио бих повјерење мога народа ако бих свој глас за најодговорнију функцију у овој држави дао господину Стјепану Месићу, који је већ изразио наду да ће бити последњи председник Југославије.

Сигуран сам да бих својим гласом за господина Месића добио свих осам гласова за мјесто потпредседника Предсједништва СФРЈ. Међутим, принципијелни разлози којима се руководим исувише су крупни да бих се бавио куповином гласова и таквим калкулацијама.⁶

На крају, када је и формално обављено гласање, резултат је био 4:4. Пошто није добио потребну већину, Стјепан Месић није изабран за председника Предсједништва СФРЈ. Наравно, послје овога Месић и његова „четворка“ нијесу дозволили да се гласа о избору потпредседника и тако је Предсједништво, као колективни шеф државе и као Врховна команда оружаних снага, остало неконституисано пуних 45 дана.

Лично сам покушао све да се дође до неког компромисног рјешења. Чак сам предлагао да се Хрватска и Црна Гора одрекну својих мандата, а да функцију председника и потпредседника повјеримо Босни и Херцеговини и Македонији, које су већ до тада биле понудиле неку компромисну варијанту за будуће уређење југословенске федерације. Све је то глатко одбијено.

Предсједници република су још и прије тога, на састанцима које су организовали широм Југославије, покушали да сами нађу споразумно рјешење.

Ово вријеме искористили су председник савезне Владе Анте Марковић и министар иностраних послова Будимир Лончар да анимирају Европску заједницу и да јој буквално предложе да се умијеша у разрјешавање југословенске кризе, чак и у избор председника Предсједништва СФРЈ. О овоме сам био обавијештен не од наших обавјештајних служби него од господина Хенрија Вејнандса, представника Европске заједнице, приликом нашег званичног разговора, о чему постоји и стенограм у документацији бившег Предсједништва СФРЈ. Наравно, овај дипломата није имао намјеру да се бави обавјештајним радом, већ се случајно изговорио, не очекујући да је сондажа терена за долазак европске „тројке“⁷ текла без нашег знања.

⁶ Извор: Стенограм са сједнице Предсједништва СФРЈ од 17. маја 1991. године (уз ситније интерпункцијске интервенције).

⁷ Европску „тројку“ су тада чинили министри иностраних послова Луксембурга, Италије и Холандије: Жак Пос, председавајући у Министарском савјету Европске заједнице, Ђани де Микеллис, претходни, и Ханс ван ден Брук, будући председавајући Министарског савјета Европске заједнице.

ВЈЕРОВАЛИ СМО У ОРГАНИЗАЦИЈУ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

— Венсов план за Републику Српску Крајину —

Сва наша настојања да се прекину ратни сукоби на територији СР Хрватске остала су без резултата. До 9. новембра 1991. године било је закључено 12 споразума о прекиду ватре, који су обухватили и безусловну деблокаду касарни и објеката Југословенске народне армије на територији те републике од стране хрватских паравојних формација. Неки од тих споразума потписивани су уз учешће најодговорнијих представника Европске заједнице укључених у рјешавање југословенске кризе у оквиру Мировне конференције у Хагу. Умјесто да изврше притисак на генерала Фрања Туђмана да спроведе оно што је и у њиховом присуству прихватио и потписивао, ангажман представника Европске заједнице завршавао се само констатацијом да се споразум о прекиду ватре не поштује и да генерал Фрањо Туђман није извршио деблокаду касарни Југословенске народне армије. О томе је већ нешто речено у дијелу који се односи на Хашку конференцију.

Једностран и пристрасан став Европске заједнице у рјешавању југословенске кризе и њена неспремност да једнако третира све стране у сукобу, довели су до неуспјеха Хашке конференције, чије пленарно засиједање је окончано без резултата у Хагу 5. новембра 1991. године.

У таквој ситуацији Предсједништву СФРЈ, као Врховној команди, стојале су на располагању двије могућности: да јединицама Југословенске народне армије нареди офанзивна дејства и тиме прихвати ратну опцију коју је упорно наметала хрватска солдатеска, или да покуша да се обрати Организацији уједињених нација и Савјету безбједности који би, ангажовањем својих мировних снага, физички заштитили угрожени српски народ на територији Републике Српске Крајине и тиме омогућили дезангажовање Југословенске народне армије.

Предсједништво СФРЈ одлучило се за ову другу опцију, па се 9. новембра 1991. године обратило предједнику Савјета безбједности Организације уједињених нација писмом ове садржине:

„Познато је да југословенска државно-политичка криза траје дуже времена. Сва досадашња настојања и наше упорно залагање да се она реши мирним, демократским путем и на уставан начин нису дали резултате. Напротив, она се продубила и довела чак и до међунационалних сукоба.

Суштина југословенске кризе је у настојању да се непоштовањем и грубим кршењем уставно-правног система СФРЈ и доношењем једностранних аката оствари сецесија република Словеније и Хрватске од Југославије. Она се последњих месеци трагично манифестује у Републици Хрватској, у којој се, применом бруталне силе, српски народ који живи у садашњим административним границама ове републике присиљава да изађе из Југославије, иако се на демократском плебисциту одлучно изјаснио против тога и изразио жељу да са другим југословенским народима живи у заједничкој држави.

Хрватске власти су организовале нелегалне војне формације које су општом мобилизацијом становништва Хрватске, регрутовањем већег броја терориста и плаћеника из иностранства, наоружавајући се тајно посредством неких суседних држава, извршиле страшан злочин на подручјима ове републике где живи становништво српске националности, прогонећи га са вековних огњишта, уништавајући његову имовину и масакрирајући немоћне и незаштићене грађане. Због тога, број избеглица са тих подручја попео се на више стотина хиљада, расутих по другим републикама и иностранству.

Грађански рат у Републици Хрватској попримио је такве размјере да и поред дванаест договорених примирја, флагрантно прекршених од стране хрватских власти и њених оружаних формација, прети да се пренесе на шире подручје Југославије. Последњих дана хрватске војне снаге отпочеле су са бомбардовањем и нападима на незаштићена насеља суседних република.

Предсједништво СФРЈ, као највиши орган руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ, одлучило је да се Југословенска народна армија ангажује у Републици Хрватској искључиво ради спречавања ширих међунационалних сукоба и заштите српског народа од терора, насиља и геноцида, који се, нажалост, понавља после 50 година од пораза фашизма. Геноцид над српским народом у Хрватској из времена Другог светског рата понавља се и због тога што није доживео адекватну међународну осуду, а његови виновници заслужену одговорност, нити су трагичне последице праведно саниране. Сада се то поново дешава и прети ширим трагичним последицама, не само у Југославији него и на Балкану и у Европи.

У остваривању повереног задатка, Југословенска народна армија у Републици Хрватској приморана је да се ангажује и на деблокади својих гарнизона и припадника, које хрватске власти већ дуже времена

држе без хране, воде, електричне енергије, лекова и других елементарних услова за живот.

Упркос томе, у међународној јавности, захваљујући бесомучној пропаганди, улога Југословенске народне армије у Хрватској приказује се, дезинформацијама о употреби бојних отрова, бомбардовању (ракетирању) Загреба, рушењу Дубровника и сл., у сасвим погрешном светлу.

Дубоко огорчено и забринуто поступцима хрватских власти које примењују све методе нацистичко-фашистичког режима, који је у квислиншкој творевини — Независној Држави Хрватској био успостављен у току Другог светског рата, Председништво СФРЈ скреће пажњу Савету безбедности на ситуацију у којој се нашао српски народ у Републици Хрватској и, у складу са чланом 313 Устава СФРЈ, предлаже Савету безбедности да ово питање хитно стави на дневни ред.

Пошто ни дванаести споразум о безусловном прекиду ватре, чији је рок данас истекао, није дао резултате јер га хрватске власти и оружане формације нису поштовале, а у жељи да се спрече даља ескалација оружаних сукоба, нове људске жртве и грубо кршење других елементарних људских права, као и огромна материјална разарања, обраћамо се Савету безбедности са захтевом да, сагласно Повели Уједињених нација, одлучи о хитном упућивању мировних снага Уједињених нација у Републику Хрватску, у граничном појасу између територија које су настањене већинским српским становништвом и територија чији су становници у већини хрватске националности.

На тај начин, мировне снаге Уједињених нација створиле би тампон зону и раздвојиле стране у сукобу, све док се на миран, правичан и међународно-правно заснован начин, уз ангажовање и Уједињених нација, не реши југословенска криза. Тиме би се створили неопходни услови да Председништво СФРЈ, као врховни командант оружаних снага СФРЈ, донесе одлуку о дезангажовању Југословенске народне армије у сирецавању међунационалних сукоба на територији Републике Хрватске.

Према мишљењу Председништва СФРЈ, политичко решење југословенске кризе које треба да обезбеди трајан мир, у садашњим околностима, претпоставља укључивање мировних снага Уједињених нација, као гаранција српском народу у Хрватској да неће поново доживети своју трагичну судбину из периода Другог светског рата. Председништво СФРЈ је уверено да би предложено ангажовање мировних снага Уједињених нација довело до прекида оружаних сукоба. То би истовремено створило и услове за брже мирно и демократско решавање југословенске кризе, које је сада, и уз ангажовање Европске заједнице, суочено са великим тешкоћама. (подвукао Б. К.)

Очекујући Ваше разумевање и подршку, примите изразе нашег дубоког поштовања.

Потпредседник
Председништва СФРЈ
Др Бранко Костић⁶³

Савјет безбедности Организације уједињених нација позитивно је реаговао на наш захтев, па је генерални секретар Организације уједињених нација наименовао познатог америчког дипломату Сајрус Венса за свог специјалног изасланика и овластио га да припреми план о ангажовању мировних снага Уједињених нација који би био прихватљив за стране у сукобу и за Југославију.

Без обзира на то што лично нијесам учествовао у преговорима о Венсовом плану — јер су готово сви актери међународне заједнице одбијали да разговарају са „крњим“ Председништвом, како су га они звали — мислим да је господин Сајрус Венс, од свих бројних представника који су се испред Европске заједнице или Организације уједињених нација укључивали у рјешавање југословенске кризе, показао највише објективности и реализма. Он је очигледно настојао да непристрасно уважи гледишта и интересе свих сукобљених страна.

Венсов план⁶⁴ и ангажовање мировних снага Организације уједињених нација био је најбоље рјешење које смо могли постићи у оним условима, са стањем заштите интереса српског народа у Републици Српској Крајини, прекида ратних сукоба и успостављања мира.

Овакву оцјену темељим на сљедећим чињеницама:

Венсовим планом, српски народ у Крајинама први пут у својој вишевековној историји добио је своје границе и постао је субјект у рјешавању свог статуса уз ангажовање највиших органа међународне заједнице. *(На једном другом мјесту у књизи, рекао сам да је српски народ у Крајинама хитно бити задовољан и са културном аутономијом у хрватској држави и не би се подигао на оружани устанак да није из Устава Хрватске избачен као конститутивни народ.)*

Територија Републике Српске Крајине изузета је из територије Хрватске и до изналаска политичког рјешења Венсовим планом је било предвиђено да се третира као подручје под заштитом Организације уједињених нација.

То подручје је изузето из јурисдикције хрватских власти, а српски народ на тој територији задржао је право, стечено у оружаном

⁶³ Документација Председништва СФРЈ, Писмо бр. 213/2-1 од 9. 11. 1991. године.

⁶⁴ Интегрални текст Венсовог плана дат је у Прилогу 8.

СТАНОВНИШТВО СФРЈ ПО РЕПУБЛИКАМА И
НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ
према попису 1991. године⁹

— У 000 —

	Босна и Херц.	Црна Гора	Хрват- ска	Маке- донија	Слове- нија	Србија	СФРЈ
У к у п н о	4 364,6	615,3	4 760,3	2 034,0	1 962,6	9 791,5	23 528,3
СФРЈ							
— %	18,6	2,6	20,3	8,6	8,3	41,6	100,0
Црногорци	—	380,5	9,5	—	4,2	140,0	534,2
— %	—	61,8	0,2	—	0,2	1,4	2,3
Хрвати	755,9	6,3	3 708,3	—	53,7	109,2	4 633,4
— %	17,3	1,1	77,9	—	2,7	1,1	19,7
Муслим.	1 905,8	89,9	47,6	—	26,7	237,4	2 307,4
— %	43,7	14,6	1,0	—	1,4	2,5	9,8
Срби	1 369,3	57,2	580,8	44,2	47,1	6 428,4	8 527,0
— %	31,4	9,3	12,2	2,2	2,4	65,6	36,2
Југосл.	239,8	25,9	104,7	—	12,2	317,7	700,3
— %	5,5	4,2	2,2	—	0,6	3,2	3,0
Македонци	—	0,9	4,8	1 314,3	4,4	47,6	1 372,0
— %	—	0,2	0,1	64,6	0,2	0,5	5,8
Словенци	—	0,4	23,8	—	1 718,3	8,3	1 750,8
— %	—	0,1	0,5	—	87,6	0,1	7,5
Албанци*	—	40,9	14,3	427,3	3,6	1 686,7	2 172,8
— %	—	6,6	0,3	21,0	0,2	17,2	9,2
Мађари	—	—	23,8	—	8,5	345,4	377,7
— %	—	—	0,5	—	0,4	3,6	1,6
Остали**	93,8	13,3	242,7	248,2	83,9	470,8	1 152,7
— %	2,1	2,2	5,1	12,2	4,3	4,8	4,9

* За већи дио становништва албанске народности, које је бојкотовало попис, извршена је процјена од стране Покрајинског завода за статистику Косова и Метохије.

** Сажимање у оквиру ставке „Остали“ и осталу обраду извршио аутор.

⁹ Извор: Национални састав становништва по општинама — Први резултати Пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Билтен бр. 1934, Савезни завод за статистику, Београд, 1992, стр. 9-43.

АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА СФР
ЈУГОСЛАВИЈЕ ПО НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ
(Према попису 1991. године)¹⁰

Према последњем попису становништва (1991) у претходној Југославији било је укупно 23.528.230. становника. У појединим републикама било је: у Босни и Херцеговини 4.364.574 (18,6%), Црној Гори 615.267 (2,6%), Хрватској 4.760.344 (20,3%), Македонији 2.033.964 (8,6%), Словенији 1.962.606 (8,3%) и Србији 9.791.475 (41,6%) становника.

Учешће становника према националној припадности било је: Црногорци 534.200 (2,3%), Хрвати 4.633.400 (19,7%), Муслимани 2.307.400 (9,8%), Срби 8.527.000 (36,2%), Југословени 700.300 (3,0%), Македонци 1.372.000 (5,8%), Словенци 1.750.800 (7,5%), Албанци 2.172.800 (9,2%), Мађари 377.700 (1,6%) и Остали 1.152.700 (4,9%).

На основу претходно изложеног види се да је редосљед учешћа становништва према националној припадности у укупном становништву СФР Југославије, био како слиједи: Срби, Хрвати, Муслимани, Албанци, Словенци, Македонци, Југословени, Црногорци, Мађари, Остали.

¹⁰ Релативна структура је израчуната на основу података који су садржани у табели са претходне стране. (Обрада аутора)

СТАНОВНИШТВО СР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ПРЕМА НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ¹¹

(По пописима од 1948. до 1991. године.)

(У 000)

	1948*	1953*	1961	1971	1981	1991
УКУПНО	2 565,3	2 847,8	3 277,9	3 746,1	4 124,3	4 364,6
Национална припадност:						
Хрвати у %	23,9	23,0	21,7	20,6	18,4	17,3
Муслимани** у %	788,4 30,7	891,8 31,3	842,2 25,7	1 482,4 39,6	1 630,0 39,5	1 905,8 43,7
Срби у %	1 136,1 44,3	1 264,4 44,4	1 406,1 42,9	1 393,1 37,2	1 320,7 32,0	1 369,3 31,4
Југословени у %	— —	— —	275,9 8,4	43,8 1,2	326,3 7,9	239,8 5,5
Остали у %	18,5 1,7	22,0 1,3	20,9 1,3	37,0 1,4	70,3 2,2	93,7 2,1

* Подаци се односе на територију у вријеме пописа.

** У резултатима ранијих пописа исказивани су под различитим називима: 1948. године као „Неопредељени муслимани“; 1953. године као „Југословени неопредељени“; 1961. године као Муслимани (етничка припадност); 1971. године као „Муслимани у смислу народности“, а 1981. године као „Муслимани“. (Објашњење преузето из цитираног извора.)

¹¹ Извор: Југославија 1918–1988, Статистички годишњак; Савезни завод за статистику; Београд, 1989, стр. 45.

За 1991. годину коришћени су подаци из публикације: Први резултати пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен бр. 1934; Савезни завод за статистику, Београд, 1992, стр. 9. и 10. (Обрада аутора)

АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА СР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ПО НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ

Према пописима од 1948. до 1991.¹²

Послије Другог свјетског рата у СФРЈ је обављено шест пописа становништва. Први попис обављен је 1948. године, а затим: 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године.

Према резултатима прва три пописа становништва српско становништво је имало доминантно учешће у структури укупног становништва СР Босне и Херцеговине. Године 1948. Срби су учествовали са 44,3%, 1953. са 44,4%, а 1961. са 42,9% у укупном становништву Босне и Херцеговине.

Међутим, већ од 1961. године резултати свих обављених пописа показују тенденцију опадања структурног учешћа становништва српске националности у укупном становништву Босне и Херцеговине. У 1961. години оно је опало са 44,4%, из претходног пописа, на 42,9%; у 1971. години на 37,2%; у 1981. на 32,0%; у 1991. години на 31,4%.

Сличне тенденције јављају се и када се посматра учешће Хрвата у националној структури укупног становништва СР Босне и Херцеговине. Према попису 1948. године, Хрвати су учествовали са 23,9%, 1953 — 23,0%, а 1961. године са 21,7%. Према попису 1971. године, учешће Хрвата било је 20,6%, 1981 — 18,4%, а 1991 — 17,3%.

Учешће Муслимана у укупном становништву Босне и Херцеговине према попису из 1948. године износило је 30,7%, а 1991 — 43,7%. Према осталим пописима то учешће је било: 1953 — 31,3%; 1961 — 25,7%; 1971 — 39,6%; 1981 — 39,5%.

Најкрупније промјене у националној структури становништва показује попис из 1971. године, када се Муслимани први пут у пописима изјашњавају као „Муслимани у смислу народности“.

У категорији: „Нису се национално изјаснили“ учешће Југословена са 8,4% у 1961. опада на 1,2% у 1971, поново расте на 7,9% у 1981. и опада на 5,5% у 1991. години.

¹² Релативна структура израчуната је на основу података из табеле са претходне стране.

Извор: Југославија 1918–1988, Статистички годишњак; Савезни завод за статистику; Београд, 1989, стр. 45.

За 1991. годину коришћени су подаци из публикације: Први резултати пописа становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991, Статистички билтен бр. 1934; Савезни завод за статистику, Београд, 1992, стр. 9. и 10.

СТАНОВНИШТВО СР ХРВАТСКЕ ПРЕМА
НАРОДНОСТИ
(По пописима од 1948. до 1991.)¹³

(у 000)

	1948*	1953*	1961	1971	1981	1991
УКУПНО	3 756,8	3 918,8	4 159,7	4 426,2	4 601,5	4 760,3
Национално се изјаснило Црногорци	2,9	5,1	7,5	9,7	9,8	9,5
у %	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Хрвати	2 975,4	3 117,5	3 339,8	3 513,6	3 454,7	3 708,3
у %	79,2	79,6	80,3	79,4	75,1	77,9
Македонци	1,4	2,4	4,4	5,6	5,4	4,8
у %	—	—	0,1	0,1	0,1	0,1
Муслимани**	1,1	16,2	3,1	18,5	23,7	47,6
у %	—	0,4	—	0,4	0,5	1,0
Словенци	38,7	43,0	39,1	32,5	25,1	23,8
у %	1,0	1,1	1,0	0,7	0,5	0,5
Срби	543,8	588,4	625,0	626,8	531,5	580,8
у %	14,5	15,0	15,0	14,2	11,6	12,2
Југословени	—	—	15,6	84,1	379,1	104,8
у %	—	—	0,4	1,9	8,2	2,2
Остали	193,5	146,2	125,2	135,4	172,2	280,7
у %	5,2	3,8	3,0	3,1	3,8	5,9

* Подаци за 1948. и 1953. годину односе се на територију у вријеме пописа.

** У резултатима ранијих пописа исказивани су под различитим називима, и то: 1948. године као „Неопредељени муслимани“, 1953. године као „Југословени неопредељени“, 1961. године као „Муслимани (етничка припадност)“, 1971. године као „Муслимани у смислу народности“, а 1981. године као „Муслимани“.

¹³ Извор: Исто.

АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА СР
ХРВАТСКЕ ПО НАЦИОНАЛНОЈ ПРИПАДНОСТИ
(Према пописима од 1948. до 1991. године)¹⁴

Према резултатима свих пописа становништва који су обављени у претходној Југославији у периоду 1948–1991. године, у структури укупног становништва СР Хрватске доминантно је било учешће Хрвата. Оно је износило: 79,2% (1948); 79,6% (1953); 80,3% (1961); 79,4% (1971); 75,1% (1981) и 79,9% (1991. године).

На другом мјесту по броју становника су Срби. Учешће Срба у укупном становништву Хрватске износило је: 14,5 % (1948); 15,0 % (1953. и 1961); 14,2 % (1971); 11,6 % (1981) и 12,2% (1991. године).

Учешће свих осталих износило је 6,2 % (1948), односно 9,7% (1991. године).

У читавом периоду евидентне су одређене промјене националне структуре становништва. Најзначајније су промјене кретања учешћа Хрвата и Срба у укупном броју становништва.

У периоду 1948–1961. учешће Хрвата у укупном броју становника Републике Хрватске у сталном је порасту. Попис из 1971. показује смањење учешћа Хрвата, као и попис из 1981. године. Према попису из 1991. повећан је број и релативно учешће Хрвата у укупном броју становништва Хрватске.

Исте тенденције и помијерања запажају се и код учешћа Срба у укупном броју становништва.

Учешће Словенаца до 1961. године креће се око 1%, а затим се смањује и 1991. године износи 0,5%.

Македонци и Муслимани нијесу евидентирани у свим пописима становништва. Учешће Македонаца је константно, док је учешће Муслимана у порасту.

Учешће Југословена порасло је са 0,4% у 1961. на 8,2% у 1981. години, да би у 1991. поново пало на 2,2%.

¹⁴ Структура је израчуната на бази података из претходне табеле. (Обрада аутора)

№ 4659049

Бранко Костић

04659049

1991
ДА СЕ НЕ
ЗАБОРАВИ

ФИЛИП ВИШЊИЋ
ОБОДСКО СЛОВО

Београд, 1996.

замјеник савезног секретара за народну одбрану, и генерал-пуковник Звонко Јурјевић, командант Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране.

Од почетка сам одбијао сумњичења такве врсте. По престанку моје функције у Предсједништву СФРЈ сазнавао сам много детаља од непосредних учесника са прве линије фронта. Они су тврдили да смо скоро свако од 14 примирја, колико смо закључили са Словенцима и Хрватима, закључили у тренуцима који су били критични за противничку страну. Готово сваком закљученом примирју претходио је изузетно јак притисак Европске заједнице на нашу страну. О томе нијесам имао никаквих информација, а претпостављам ни остали чланови Предсједништва. Вријеме ће показати да ли је Вељко Кадијевић имао ове информације. Вјерујем да није, и због тога сам стално тврдио, а и данас тако мислим, да Контраобавјештајна служба, обавјештајни органи и службе у Југословенској народној армији нијесу добро обављали посао због којег су формиран. Они су те и друге сличне податке могли прибавити и од нижих команди са лица мјеста, али нијесу, или ако јесу, негдје су их задржавали и крили од нас.

И данас вјерујем да је Вељко Кадијевић часно и са најбољим намјерама обављао своју функцију. Само му замјерам што се у једном тешком и драматичном времену представио више као политичар него као војник.

Због тога хоћу да кажем и ово: колико год ми, као представници цивилне власти, под притиском међународних фактора, или, чак, и без тог притиска, потписали примирја, прави војник и врховни старјешина би морао обавити свој дио посла када су у питању положај јединица, позиција на фронту или разбијање непријатеља који је у шкрипцу или пред расулом. Прави старјешина би то учинио, макар касније био и критикован од цивилних власти.

Када сам 4. септембра 1991. године отварао Пољопривредни сајам у Новом Саду, први пут сам се срео са генералом Животом Панићем, командантом Прве армије и групом његових сарадника. У то вријеме су радио и телевизија свакодневно обавјештавали о томе како хрватске паравојне формације из Сарваша угрожавају припаднике Југословенске народне армије који су постављени као тампон зона ради спречавања међунационалних сукоба. Том приликом сам их питао: „Зар је тај Сарваш тако утврђен да га не можете освојити и протјерати оне који вас свакодневно угрожавају?“ Они су ми одговорили да би то могли очистити за једно поподне, али да не смију због потписаног примирја и строге наредбе из Генералштаба да се примирје мора поштовати. „Да сам на вашем мјесту, рекао сам им, непријатељу бих толеришао да једанпут прекрши примирје, па чак и други и трећи пут,

али бих их након тога ућуткао не чекајући ничије одобрење, ако су животи наших војника угрожени“.

Наредне недјеље из Сарваша су протјеране хрватске паравојне формације, али никад нијесам сазнао да ли је тај наш разговор утицао на предузимање акције или је ипак стигло одобрење из Генералштаба.

Мислим да дио разлога за неадекватно и неблаговремено реаговање војног врха, нарочито у почетку ратних сукоба, треба тражити и у чињеници да се војни врх теже од свих других мирно са сазнањем да Југославије у пређашњим границама неће више бити. И ја сам од малих ногу живио за Југославију од Триглава до Ђевђелије.

И данас вјерујем да би таква Југославија била боља перспектива за Словенце, Хрвате, Македонце и за Муслимане у Босни и Херцеговини него што ће им бити њихове самосталне државе. Међутим, оно што је деценијама припремано букнуло је свом силином и било би нереално очекивати да ћемо Словенце и Хрвате снагом оружја најјерати да и даље живимо заједно.

Најзад, не смије се изгубити из вида ни веома деликатна ситуација у којој су се нашле војне команде на свим нивоима у Југословенској народној армији. С једне стране, подгријаване су сумње у старјешински кадар који није српске или црногорске националности, а на другој страни требало је одлучивати о људима који су остали вјерни и Југословенској народној армији и идеји очувања Југославије у границама у којима је то могуће обезбиједити.

Због тога сам још 1991. године у својим јавним наступима, одбијајући неоправдане нападе на Југословенску народну армију и сумње у војни врх, *шврдио да би се у таквим условима свака друга армија распала.*

И поред свих недостатака и слабости које је испољила, и данас сматрам да је Југословенска народна армија обавила своју основну функцију. На свим територијама гдје су јединице Југословенске народне армије биле распоређене народ је био заштићен. И обрнуто, на територијама гдје није било јединица Југословенске народне армије због недостатака људства, народ је доживио или поновљени геноцид или масовни и поштални егзодус, као што је, рецимо, био случај у Западној Славонији 1991. године.

Ујркос шврдњама хрватских власти да су власти из Србије и Предсједништво СФРЈ подшцинали оружану побуну српског народа у Републици Српској Крајини, одговорно шврдим да се радило о самоорганизовању народа на тим територијама, а на оружану борбу тај народ су подигла већ два извршена геноцида од стране усташких вла-

сти у овом вијеку као и отворена пријетња од стране хрватског врха да ће му се геноцид десити и прећи њу.⁴⁹

Крајем 1991. године већ се назирала могућност ангажовања мировних снага Уједињених нација на територији Републике Српске Крајине. Постајало је све извјесније међународно признавање Словеније и Хрватске. Процјењивали смо да у најкраћем року треба реконституисати Југославију. Све то је упућивало и на потребу значајнијег смањивања Југословенске народне армије, јер је и територија знатно смањена. То је подразумевало и велико смањивање старјешинског кадра, посебно генералског састава који је био енормно висок, чак и за много бројнију и већу армију.

Пензионисање 68 генерала, које је обављено у два наврата (прва група од 28 генерала, 8. јануара 1992, а друга група од 40 генерала, 11. маја исте године), наишло је на широку подршку и одобравање јавности, али и на жестоке реакције и отпоре једног, истина малог, броја генерала. То је била прва масовнија промјена у војном врху, последице несрећне акције у Словенији, коју су предузели Анте Марковић, предсједник Савезног извршног вијећа, и војни врх.

У првој групи, на списку за пензионисање било је 33 генерала, али је читав поступак текао врло споро. Од првих разговора до доношења одлуке на Предсједништву прошло је око три мјесеца. Када је Предсједништво донијело одлуку, тражио сам од Благоја Ацића да ми наредни дан донесу припремљене указе на потпис. Благоје Ацић је тражио три дана за припрему указа. Почеле су интервенције преко др Борисава Јовића. Број од 33 за пензионисање сведен је на 28 лица. Највише интервенција било је за генерала Симеона Туманова, који је по националности Македонац, а био је на дужности замјеника начелника Контраобавјештајне службе. Понустио сам и у овом случају, али сам остао категоричан да не може више обављати дужност замјеника начелника Контраобавјештајне службе, не зато што је Македонац, већ зато што смо имали обавјештење да је са те дужности прикупио податке о старешинама Југословенске народне армије македонске националности у Нишком корпусу који желе да се укључе у македонску војску, што је био јасан знак да је у дослуху са македонским државним и политичким руководством. Генерал Симеон Туманов је распоређен у неку од војних школа. Коначно је пензионисан са другом групом од 40 генерала.

⁴⁹ Као потпредсједник Предсједништва СФРЈ, примио сам двије делегације Срба из Западне Славоније, на њихов захтјев. Обијема сам савјетовао да не покрену оружани устанак, јер су ненаоружани, а Предсједништво СФРЈ, као Врховна команда их не може заштитити јединицама Југословенске народне армије, због недостатка ђулства.

Са доношењем одлуке о пензионисању друге групе ишло је још теже. Генерал Благоје Ацић, који је оставком Вељка Кадијевића преузео да врши и његову дужност, уживао је висок степен повјерења у српском народу без обзира на то што, заједно са Вељком Кадијевићем, Станетом Броветом, Марком Неговановићем и Александром Васиљевићем, носи одговорност за несрећни подухват у Словенији са слањем 1990 војника, приликом запосиједања државне границе. Сматрало се да је Благоје Ацић чврст човјек, прави војник. Он је Србин из Херцеговине. Знао се да су му усташе у току Другог свјетског рата поклате читаву породицу.

*Међушим, убрзо се показало да су функције које је преузео пре-
крутан залагај за његове способности. Он је пензионисан као частан
човјек,⁵⁰ без обзира на то што касније није успио да своје понашање
и одговорности издигне изнад посматрања личне судбине.*

Одлуку о пензионисању генерала Благоја Ацића убрзао је неспрестан покушај хапшења Алије Изетбеговића у Сарајеву, и груба грешка коју је том приликом направио командант Друге армије, генерал Милутин Кукањца, којег је Благоје Ацић, и поред свега, некритички покушао да узме у заштиту.

Ради подсјећања, наводим само основне елементе те веома лоше изведене акције. Алија Изетбеговић се авионом враћао са Лисабонске конференције и слетио је на сарајевски аеродром који је тада, још увијек, контролисала Југословенска народна армија. Јединице Југословенске народне армије, по наређењу генерала Милутина Кукањца, спро-

⁵⁰ Исто мислим и за адмирала Станета Бровета, замјеника савзног секретара за народну одбрану. Он је био и остао југословенски одређен. Такав закључак изводим на основу извјештаја које је подносио на сједницама Предсједништва, односно Врховне команде чак и у најкритичнијим тренуцима који су се односили на Словенију. (То ће се моћи провјерити када буду доступни стенограми са сједница Предсједништва из јула 1991. године.) Ни данас немам ни један податак о томе да је шуровао са сепаратистичким руководством Словеније. Његову улогу у пропуштању тзп. „Месићевог конвоја“ у Дубровник треба посматрати у свијетлу чињенице да је Генералштаб већ тада имао категоричан захтјев Момира Булатовића за повлачење јединица Југословенске народне армије са дубровачко-херцеговачког ратишта на границе Црне Горе.

Уклањање једног броја генерала других националности са најодговорнијих дужности у Југословенској народној армији није било резултат неповјерења у те људе, већ је требало да има психолошки ефекат на борачки састав. Нпр. нијесам лично познавао генерал-потпуковника Милета Ружиновог нити сам имао повода да посумњам у његову лојалност, али сам од генерала Вељка Кадијевића категорички тражио да умјесто генерала Ружиновог на мјесто команданта Друге оперативне групе (дубровачко-херцеговачко ратиште) постави неког од генерала из Црне Горе. На ту дужност Генералштаб је касније поставио генерал-потпуковника

ПОГУБНЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ
 Са сједнице Скупштине СР Црне Горе
 (20. априла 1991. године)

Читав период о коме говорим, поред убрзаног процеса разбијања савезне државе (СФРЈ), карактерисале су узбуркане страсти на националној и вјерској основи и коришћење тих питања за политичке обрачуне са неистомишљеницима или политичким противницима. То је вријеме тек уведеног вишестраначког политичког система у коме је борба за наклоност својих бирача често била важнија од одговорности за јавну ријеч. За то су коришћене све могуће прилике, а најчешће говорница Скупштине СР Црне Горе, јер су засиједања редовно преношена путем телевизије.

На сједници Скупштине СР Црне Горе која је одржана 20. априла 1991. године расправљало се, поред осталог, о избору члана Председништва СФРЈ из Црне Горе. То мјесто је остало упражњено пошто је господин Невад Бућин, дотадашњи члан Председништва СФРЈ из Црне Горе, поднио неопозиву оставку на ту дужност, *послије познате мартовске сједнице Председништва СФРЈ на којој Председништво није успјело да донесе одлуку о завођењу ванредног стања и земљи.*

Међу четири предложена кандидата за ту функцију налазило се и моје име.

О овоме не пишем ради тога да бих показао однос најодговорнијих из врха моје странке, Демократске партије социјалиста Црне Горе, према мени и мојој кандидатури. Кога и то буде интересовало, у посебном прилогу на крају књиге може наћи комплетан садржај тока расправе о мом избору у Председништво СФРЈ.¹¹⁶

Други, много важнији, мотив определијелио ме је да овај текст нађе мјесто у садржају књиге. *Жеља ми је да конкретним примјером покажем како се погубно може манипулисати искривљеним чињеницама и подстицати национална мржња и вјерска непријатељности.* И тада сам на Скупштини СР Црне Горе, реагујући тим поводом, казао да ћу *...наћи могућности и начина да муслиманском народу у Црној Гори,*

¹¹⁶ Види Прилог 14.

ја и албанском народу и свима онима који мисле да су, као Црногорци, угрођени од мене, презентирам овај текст, да га у цјелини прочиташу...“¹¹⁷

Дневни лист „Борба“ од 15. августа 1990. године објавио је опширан интервју са мном (тада сам био председник Председништва Црне Горе) под насловом „Екстремисти довели до раскола“.¹¹⁸ У том интервјуу се највише говорило о стању политичких односа у Црној Гори уочи првих вишестраначких парламентарних избора и о националном питању. У вези са тим дао сам критичку оцјену о начину на који је Савез комуниста Југославије (раније КПЈ) рјешавао национално питање у посљедњих 45 година и изразио мишљење да би по интерес очувања јединства земље било боље да је Савез комуниста развијао идеју југословенства, дакле да је развијао идеју грађанског концепта нације, умјесто што је по етничком принципу почео да ствара нове нације.

На самом почетку расправе о кандидатима за члана Председништва СФРЈ из Црне Горе јавио се за ријеч посланик Странке демократске коалиције Ђазим Лукач. Изражавајући неслагање са мојом кандидатуром у име посланичког клуба Странке демократске коалиције, он је то најприје образложио мојом улогом на митингу подршке Србима у Хрватској, о којему сам посебно писао у књизи, а затим је рекао и следеће:

„... Други разлог, који ништа мање није важан од овог је његово иситување и негирање Муслимана као народа, иако нас има у свим државама Европе, а у Југославији смо прећи по величини. А мој народ сматра да човек са таквим ставом и са таквим мишљењем неће довољно заступајући интересе и нас...“¹¹⁹

Знао сам да посланик Лукач мисли на мој интервју у „Борби“, јер су ме и црногорски националисти због тога, још раније, жестоко нападали, али сам био сигуран да он то није ни прочитао, па сам га позвао да каже пред свима када сам и у којој прилици оспорио постојање муслиманског народа. У поновљеном јављању он је рекао:

„Само ћу да кажем ово. Господине Костићу, ви одлично знате да сте изјавили да је муслиманска нација измишљена, а народ који постоји у свим европским државама и који egzистира у свим републикама или државама у овој Југославији није измишљена нација него живи народ. (Др Ристио Вукчевић: Гдје и када је то рекао?) Гдје и

¹¹⁷ Види Прилог 14.

¹¹⁸ Интегрални текст интервјуа дат је у Прилогу 15.

¹¹⁹ Види Прилог 14. Извор: Вилсо снимак телевизијског преноса засиједања Скупштине СР Црне Горе од 20. априла 1991. године.

када, нисам дајум ни водио, ни појисао, али чијава јавношћу црногорска јо зна. Према јојме, господине Косићу, одговорићу вам када будем за јо појражио одговарајући појдајак. Гарантовано нијесам најамеј иричао“.¹²⁰

У поподневном дијелу засиједања, послје извршеног избора члана Предсједништва СФРЈ из Црне Горе, јавио сам се за ријеч, захвалио се свима који су ми указали повјерење и јоново скренуо јажњу на ојасношћу од манипулација националним осјећањима народа у Црној Гори, појдсећајући на јо да никада нијесам јуде дијелио према националној или вјерској пријадношћу.

Тада се поново јавио посланик Газим Лукач, који је у међувремену прибавио примјерак „Борбе“ са мојим интервјуом. Овога пута, између осталог, рекао је слједеће:

‘...Борба’ од сриједе 15. августа 1990. године, са насловом: ‘Екстремистички довели до раскола’, са сликом господина Бранка Косића, објавила је његов интервју. Између осталога, господин Косић је казао и ово: ‘...Мијеша се и са чињеницом да смо од 1945. године, у овом систему измислили, практично, и посебну црногорску националност. Није политички мудро ако кажем да је за мене, у научном погледу, и муслиманска нација измишљена. Ми смо је у овом нашем систему измислили на чистој вјерској основи...’

Према јојме, видити другари, не улазећи у укујан контекст, сасвим је довољно да једна оваква изјава јојмути и изгуби повјерење код једног дијела народа и схватити да је у оваквим тиренцима и у овим условима у којима живимо јо данас веома лако.

Према јојме, сама изјава господина Косића оvdје, која је, по мом дубоком увјерењу, искрена и са срца је заслужила и ојравдала мој истуј данас оvdје пред вама и ако га многи сматрају неприличним. Мој народ је умирен и мислим да је ово и њему једна велика јоенција, јер је имао могућност да, реплицирајући са мном о овом проблему, у неку руку благојворно и благо и чеситио дјелује на читав муслимански народ, не само у Црној Гори него и у Југославији. Према јојме, нама је и ово његово излагање било сасвим довољно и ојравдава мој истуј“.

Реплицирао сам посланику Газиму Лукачу наглашавајући да сам хтио „да јокажем како се истргнућим чијајима, и јолуистинама, намеће ујисак у јавношћу који је појијуно јогрешан...“.

Умјесто мојих објашњења која сам тада дао на скупштинском засиједању (комплетан ток расправе дат је у Прилогу 14) ево читаоцу

¹²⁰ Исто.

на увид комплетан дио мог интервјуа објављеног у „Борби“ 15. августа 1990. године, који се односи на национално питање, па нека сам закључује:

...ЗАШТО НЕ ЈУГОСЛОВЕНСКА НАЦИЈА?

* Мислите ли да ће у предизборном и изборном периоду у Црној Гори доћи до даље поларизације екстрема, посебно око националног питања, и до радикализације неких већ испољених сукоба? ;

Сасвим је сигурно да у предизборном периоду може доћи до даљег заостравања и поларизације тих екстремних схватања о националном питању, које је најприсутније у Црној Гори, чак присутније, нажалост, него и економска криза и све тешкоће са којима се носимо. Ако бисмо више укључили науку, мислим да бисмо га довели на ниво који објективно заслужује, а не би га малтене све политичке странке користиле као кључно и основно питање свога односа и своје борбе за бираче у Црној Гори.

А када већ говоримо о националном питању, колико год да се као професор универзитета не бавим том темом, из свега оног што сам до сада успио да сазнам, ако бих сада мало дубље улазио у то етничко поријекло, склон сам да тврдим да су Срби и Хрвати, етнички гледано, један народ. Срби и Хрвати имају исто етничко поријекло, исти језик, без обзира на то што се сада покушавају стварати вјештачке језичке разлике између хрватског и српског. Ако сада пођете од те претпоставке да су Срби и Хрвати један народ, с тим што су једни православци а други католици, онда је више него јасно да су Срби и Црногорци један народ.

Али, сада се то питање националног (етничког) поријекла мијеша са питањем државности Црне Горе, што је сасвим друго питање и има савим другу специфичну тежину. Мијеша се са чињеницом да смо од 1945. године у овом систему измислили практично и посебну црногорску националност.

Није политички мудро ако кажем да је за мене, у научном погледу, и муслиманска нација измишљена. Ми смо је у овом нашем систему измислили на чисто вјерској основи.¹²¹

Међутим, када о томе говорим, ја увијек имам у виду да је питање осјећања националне припадности лична ствар сваког човјека и у то му не треба дирати. Ја због тога не бих ово питање ни попуњавао, нити бих људе доводио у позицију да се око тога међусобно сукобљавају. Ако желимо имати правну државу, слободних људи и

¹²¹ Како је еволуирала идеја о Муслиманима као ентитету у СФРЈ најбоље се види из званичних публикација Савезног завода за статистику. У првом попису становништва у Југославији послје Другог свјетског рата који је обављен 1948. године, Муслимани се евидентирају као „Неопредељени муслимани“, а у попису

04659268

ОРГАНИЗАТОРИ ИЗ ПОЗАДИНЕ

Митинг подршке Србима у Хрватској

(2. октобар 1990. године)

Овај се митинг, вјероватно, не би нашао на списку догађаја о којима износим сопствено виђење у овој књизи да његова организација није имала и своју позадину која је непозната јавности. Мало који скуп у Црној Гори је толико коришћен и злоупотребљаван касније у међупартијским борбама на политичкој сцени Црне Горе као овај. Неке опозиционе снаге су упорно оптуживале владајућу партију и посебно мене, као шефа државе, да разбуктавамо националну и вјерску нетрпељивост и да водимо ратно-хушкачку политику, у чему су им се касније придружили и сами организатори митинга.

Почетак политичког организовања српског народа на националној основи у СР Хрватској поклапа се са појавом Хрватске демократске заједнице и њеног основног програмског одређења за формирање самосталне и суверене државе Хрватске. И данас тврдим — да је Хрватска демократска заједница била спремна да призна постојање српског народа у административним границама СР Хрватске, да српски народ, као конститутивни народ, није избацила из Устава Републике Хрватске и да је српском народу признала макар културну аутономију, не би дошло до политичког организовања тог народа на националној основи, нити до његовог самоорганизовања и оружаног устанка Срба у крајинама, гдје су они вјековима чинили већинско становништво.

Хрватска демократска заједница је, преузимањем власти, отворила границе и дозволила повратак усташкој емиграцији, од које је велики број регрутовала у своје полицијске снаге и у своју паравојну формацију — Збор народне гарде. Када су припадници ових снага покушали да успоставе своје полицијске станице на територијама са већинским српским становништвом, дошло је и до првих оружаних сукоба. Тензије и сукоби постајали су све жешћи, а незаштићено српско становништво, тамо гдје се није могло одупријети, почело је да иде у збјегове или да се склања у касарне Југословенске народне армије.

То је мотивисало Предсједништво СР Црне Горе, да 28. септембра 1990. године информише Скупштину Црне Горе о све масовнијим појавама угрожавања права и слобода српског народа у Хрватској од стране ХДЗ-овских власти.

Одмах после расправе у Скупштини, делегација шест мјесних заједница из Маслина (предграђе Подгорице) затражила је код мене пријем. Примео сам их у петак, 29. септембра. Делегацију је предводио господин Мома Јоксимовић⁹⁹ који је прстходно и договорио са мном овај сусрет. Обавијестили су ме: да на подручју тих мјесних заједница има доста пензионера и других категорија грађана који су мање обавијестили о збивањима у Хрватској; да су за понедјелјак, 2. октобра 1990. године организовали скуп грађана испред Основне школе у Маслинама; да долазе да ме замоле да се одазовем њиховом позиву да говорим на планираном скупу.

Прихватио сам њихов позив, наглашавајући да би боље било да се то организује у школи него испред школе, јер се може претворити у митинг. Атмосфера у јавности била је ионако прегријана, па би то могло бити схваћено као доливање уља на ватру. Они су објаснили да у школи не би било довољно мјеста за све који ће присуствовати.

Дане викенда обично сам проводио у Рвашима, па сам се и те недјеље нашао тамо. На вечерњем дневнику Телевизије Титоград, у недјељу 1. октобра у 19,30 часова, чуо сам саопштење Организационог одбора скупа у Маслинама у коме Одбор обавјештава јавност да ће на договореном скупу у Маслинама у понедјелјак, 2. октобра, говорити предсједник Предсједништва СР Црне Горе др Бранко Костић и да је, због великог интересовања јавности, Организациони одбор одлучио да промијени мјесто одржавања скупа, те да ће се скуп одржати у центру града, испред зграде Скупштине СР Црне Горе. Вратио сам се одмах у град и преко господина Мома Јоксимовића договорио за понедјелјак ујутро састанак са представницима Организационог одбора, јер ми је већ постало јасно да неко хоће да манипулише са несрећним положајем Срба у Хрватској и са ауторитетом предсједника Предсједништва СР Црне Горе, мада још нијесам знао ко стоји иза тога.¹⁰⁰

На састанку који смо одржали наредног дана ујутро прекорио сам присутне представнике Организационог одбора: да су злоупотребили моје име и сагласност коју сам им претходног дана дао да ћу говорити у Маслинама; да без моје сагласности нијесу могли мијењати мјесто одржавања скупа; да није коректно да ја о томе сазнајем преко

⁹⁹ Мома Јоксимовића сам и раније познавао као радника стручне службе Скупштине СР Црне Горе, али нијесам знао којој политичкој странци припада.

¹⁰⁰ Радн подсећања читаоца, напомињем да се све ово збива у периоду када је требало да почне предизборна кампања за прве вишестраначке парламентарне изборе у Црној Гори.

телевизије; да су ме довели пред свршен чин; да смо о тој теми разговарали прије четири дана у Скупштини СР Црне Горе и јавно саопштили став Предсједништва и да никоме од нас није надало на памет да организује митинг подршке.

Представници Организационог одбора су се правдали да су се на то одлучили само због тога што су очекивали масовну посјету грађана. Још увијек нијесу исказивали своју страначку припадност. Међутим, када су ми показали списак говорника на митингу ствари су постале јасније. Наиме, списак је био подужи и објашњавали су да су то све представници радних колектива или њихових синдиката и представници мјесних заједница. Али, на списку говорника било је и име господина проф. др Новака Килибарде, предсједника Народне странке Црне Горе, нове политичке партије, која се представљала као најозбиљнији конкурент владајућој Демократској партији социјалиста Црне Горе на предстојећим изборима.

Пошто су ме већ довели у такву ситуацију и више није долазило у обзир отказивање скупа (био је заказан за тај дан у 15 часова), предложио сам им:

- да се скупу да надстраначки карактер;
- да Предсједништво СР Црне Горе преузме одговорност за организацију и исход скупа;
- да се избјегне велики број говорника и да у име свих колектива говори један представник;
- да скуп отвори др Јован Каварић, предсједник Скупштине општине Подгорица;
- да не говори проф. др Новак Килибарда с обзиром на то да скупу дајемо надстраначки карактер.

Представници Организационог одбора су прихватили предлог да Предсједништво Републике преузме одговорност за организацију скупа, али су упорно инсистирали на томе да се не смањује листа говорника и да се омогући проф. др Новаку Килибарди да говори.

Пошто сам категорично бранио свој предлог, они су се сагласили са њим, уз допуну да се на листи говорника, ипак, нађе један представник Организационог одбора, што сам прихватио.

Атмосфера у Црној Гори и онако је била прегријана разним подјелама. Предстојали су први вишестраначки парламентарни избори у Црној Гори. Положај Срба и Црногораца на Косову и Метохији споро се поправљао. Пријетња Србима у Хрватској новим геноцидом почела је и на дјелу да се остварује. У таквој атмосфери могло је бити и неконтролисаних захтјева и доливања уља на ватру. Зато сам тражио да до 12 часова добијемо садржај говора оних који ће иступати. Обезбедили су ми да ће доставити садржаје својих говора.

Са тим договором смо се растали.

Одмах после овог разговора одржали смо ванредну сједницу Председништва СР Црне Горе, које се сагласило са договореним начином одржавања скупа и истовремено смо саставили поруку, коју смо упутили Председништву СФРЈ. Садржај ове поруке сам касније прочитао на митингу.

Садржаје говора нијесам добио до 12 часова, како су ми обећали, а ни касније. Умјесто тога проф. др Новак Килибарда тражио је да хитно примим њега и делегацију Народне странке. Примео сам их у просторијама Председништва СР Црне Горе у тренутку када се народ већ увелико почео окупљати испред зграде Скупштине.

У разговору су испред државних органа, поред мене, учествовали: председник Скупштине општине Подгорица др Јован Каварић и секретар Председништва СР Црне Горе, Милија Влаховић. Разговор се свео на њихово упорно инсистирање на томе да се дозволи да говори и проф. др Новак Килибарда. Др Јован Каварић и ја смо остали при ставу да се скупу не даје страначко обиљежје. У супротном, рекао сам, ја ћу позвати да говори и председник моје партије, мр Момир Булатовић. Разговор и убјеђивање су потрајали. Скуп је већ требало да почне. Они су остали при томе да ће проф. др Новак Килибарда иступити и без наше сагласности. На то смо др Јован Каварић и ја устали, обавијестили их да ћемо се обратити окупљеном народу, саопштити да не желимо несрећу српског народа у Хрватској користити за међу-страначка препуцавања и казали смо им да скидамо са себе сваку одговорност за организацију скупа. Предложили су варијанту да проф. др Новак Килибарда говори као професор Универзитета, а не као председник Народне странке. Пошто смо и то категорички одбили, оду-стали су од својих захтјева.

Због ових разговора са проф. др Новаком Килибардом скуп је почео са закашњењем.

Према процјенама новинских извјештача, на митингу је било преко 70 хиљада људи. И онда сам, као и данас тврдио двије ствари: прво, да се толико велики број људи окупио на основу званичног обавјештења да ће на скупу говорити председник Председништва СР Црне Горе, дакле из поштовања према функцији шефа државе (а не због Бранка Костића);

друго, да основни карактер скупа треба цијенити кроз понашање огромне већине присутних, а не кроз понашање неколико стотина оних који су били најближи микрофону и дошли на скуп са разним знамењима, а неки и са кокардама.

А атмосфера заиста јесте била паклена. Пјесме, паролe, транспаренти, позиви да се подијели оружје. Све околно дрвје личило је на гроздове грожђа од бројних учесника који су се попели да боље прате што се збива. Масовно се пуцало, као на свадби.

Ево како је „Побједа“ од 3. октобра 1990. године дочарала атмосферу скупа. У једном антрфилеу под крупним насловом ПАРОЛЕ, ПЈЕСМЕ... пише:

Сат прије почетка митинга, више хиљада грађана узвикивало је: „Југославија, Југославија“, „Убићемо Туђмана“, „Србија, Србија“, „Листај горо, цвјетај цвијеће, Црна Гора опет креће“, „Олијена Подгорице, носиш име издајнице“. Затим: „Ми смо добровољци, ми смо добровољци“, „Слободане, пружи руку, Драшковићу брату Вуку“, „Далмацијо, да ти није Книна, не би знала да има Србина“, „Убићемо усташе“, „Од Тополе...“

На многобројним паролама је, између осталог, писало: „Црна Гора неће дати наше српство комадати“, „Издајнице с врха доље, поред вас се народ коље“, „Застава се наша пали, њу сте и нас ви издали“.

Често се чула и парола: „Подгорицу хоћемо, Подгорицу хоћемо“. Предсједник је на то одговорио: „Доћи ће вријеме да и о томе расправљамо“.

Уз стално скандирање, грађани из цијеле Црне Горе су извикивали: „Бранићемо браћу и Југославију“. Често се чула и парола: „дај нам пушке, дај нам пушке“ — док је говорио Бранко Костић.

Прије и у току митинга велики број присутних подизао је увис три прста и скандирао „Подгорица, Подгорица“. Неријетко, чуо се и слоган:

„Само слога Србина спашава“.

На митингу су појединачно ношене фотографије Слободана Милошевића, Његоша, краља Николе Петровића и Вука Драшковића.

У другом антрфилеу, под насловом УПАДИЦЕ, „Побједа“ је објавила:

На узвике окупљених грађана „Бранићемо браћу“, др Бранко Костић је одговорио: „И ја са вама ако то затреба“.

*

* *

На скандирање „Бранко Србине“, Костић је одговорно ријечима: „Ја сам и велики Црногорац и надам се да вам то не смета“.

*

* *

На појединачну пуцњаву која се повремено чула на протестном митингу, Костић је рекао: „Ја вас позивам и молим да те метке које трошите узалудно данас, чувате“.

*

* *

Окупљени грађани највише су реаговали на ријеч „Титоград“ скандирањем „хоћемо Подгорицу“. Костић је тим поводом узвратио: „Доћи ће вријеме и о томе да се изјашњавамо, али сада имамо крупнијих проблема“.

*

* *

Намјерно сам све ово цитирао, да бих читаоцу дочарао атмосферу која је владала на митингу. Неколико пута у току митинга на тренутак сам се запитао хоћу ли успјети да одржим контролу над скупом. Сложеност и тежину тога задатка могу да знају само они који су се налазили у сличној ситуацији. Мислим да сам потпуно успио у томе.

Ако се зна позадина организације овог скупа и ако се пажљиво прочита свака ријеч коју сам изговорио у свом обраћању народу, вјерујем да ме само злонамјерни могу прозивати због овога. Наравно, под претпоставком да се има у виду она народна: „Умноме се све не каже“.

Ево и мога говора који сам, као предсједник Предсједништва СР Црне Горе, одржао на том скупу:

„Трагедија која се надвила над овом земљом, трагедија која се надвила над српским живљем у Хрватској, исувише је крупна да бисмо се данас, оvdје, дијелили на странке и симпатизере. Српска дјеца и српске жене и немоћни старци, поново се налазе у збјеговима, поново морају да траже помоћ или спас у касарнама.

Очи југословенске и међународне јавности окренуте су, данас, према нама. Овај скуп треба да протекне достојанствено и озбиљно, као што је озбиљан разлог који нас је окупио. Ми смо, као Предсједништво СР Црне Горе, прије четири дана у Скупштини Републике, врло јасно саопштили наше ставове и оцјене у вези са збивањима у Хрватској.

Међутим, најновија збивања у овој Републици, прогони, полицијски терор и геноцид који пријети српском народу у Хрватској, нагњерали су нас, као и позиви бројних политичких странака, бројних грађана, појединаца и група, да јуче закажемо ванредну сједницу Предсједништва СР Црне Горе, коју смо одржали јутрос.

Били смо у току сједнице и непосредно прије ње обавијештени да су бројни представници великог броја радних колектива из Црне Горе и грађана покренули иницијативу за организацију овог протесног скупа пред Скупштином СР Црне Горе.

Озбиљношћу разлога који нас мотивишу да се окупили учинили су да Предсједништво СР Црне Горе, као највиши државни орган,

предложи организаторима скупа да се Председништво државе и Скупштина општине Титоград појаве као организатори овог скупа, желећи да му дају надсвраначки карактер.

Увјерени смо да ће сви они који су дошли пред ову Скупштину, као и они бројни који нас прате и слушају преко малих екрана или таласа Радио-Титограда, без обзира на то да ли се разликујемо у појединим мишљењима, бити јединствени када је у питању судбина наше браће у Хрватској, када је у питању наша Југославија. Ту разлике између нас не може бити.

Представник Организационог одбора, који је овдје саопштио закључке и ставове скупа о којима сте гласали, прочитао је доста тога, тражио и орочио доста јасно и одређено.

Ја морам да кажем, са савановишћа функције на којој се налазим, да се вашем захтјеву за оружјем, као председник државе Црне Горе, још увијек нећу моћи одазвати, иако нећу избјећи да вам се придружим иада, када буде вријеме и ако буде требало ићи да бранимо нашу браћу.

Међутим, у данашњим условима не можемо очекивати да сви једнако о свему мислимо. Уосталом, оно што је прочитано овдје, иза ове говорнице од стране представника Организационог одбора, треба врло озбиљно да схвате сви одговорни државни органи у Југославији, Хрватској, Србији и у Црној Гори. Треба да схвате да гњев народа, када преврши чашу, нико више не може контролисати.

Са тог становишта, придружујем се апелу и захтјеву који смо послали са сједнице Председништва Републике да се сви надлежни државни органи СФРЈ у овим критичним и драматичним околностима одговорно поставе и да схвате крупну одговорност у овим судбоносним тренуцима и за Југославију и судбоносним тренуцима за српски народ у Хрватској.

Драги грађани,

Искористићу прилику (иако ћете ви о томе бити обавијештени) да вас упознам са садржином захтјева Председништва СР Црне Горе упућеног Председништву СФРЈ:

„Председништво Социјалистичке Републике Црне Горе, забринуту све учесталијим угрожавањем права и слобода српског народа у Хрватској, што је изразило на Скупштини СР Црне Горе од прије четири дана, а подстакнуто позивима и реаговањима бројних политичких партија, група грађана и појединаца у Црној Гори, одржало је јутрос

ванредну сједницу на којој је размотрило новонасталу ситуацију, изазвану репресивним мјерама снага унутрашњих послова Републике Хрватске на подручјима настањеним српским живљем.

Предсједништво је оцијенило да даље настављање репресивних мјера према припадницима српског народа у Хрватској пријети несაгледивим посљедицама. Угрожавање основних људских и грађанских права српског живља у Хрватској све нас води у грађански рат. Тај народ, који је дао огромне жртве и допринос у борби против фашизма, заслужује подршку не само нас, њихове браће, већ и читаве прогресивне међународне јавности.

Дошло је вријеме да поново кажемо НЕ снагама мрака, које нас поново желе вратити у предвечерје Другог свјетског рата. У интересу наше заједничке будућности, мира и живота у слози и љубави, у интересу младих генерација које настају и овдје и у Хрватској и у читавој Југославији, тражимо од Предсједништва СФРЈ, као шефа државе и врховне команде, да употрејеби сва средства која му по Уставу стоје на располагању и да обезбиди миран и спокојан живот припадницима српског живља на подручју Хрватске, као дијелу јединствене Југославије.

Свака неодлучност Предсједништва СФРЈ и тактизирање може имати крупне посљедице. Народ Црне Горе много пута до сада је потврдио да жели живјети у миру, слози и љубави са Србима, Хрватима, Словенцима, Македонцима и са другим народима и народностима у заједничкој домовини Југославији. Али, исто тако, народ Црне Горе вјеран својим вјековним слободарским традицијама, увијек ће стати на страну оних који су угрожени и чија су права оспорена, а против владавине терора и тираније“¹⁰¹

Митинг је завршен без инцидентата. Касније је проф. др Новак Килибарда јавно оптужио владајућу партију (Демократску партију социјалиста Црне Горе) и мене лично, да смо му преотели митинг. А недуго послѣје тога, придружујући се неким другим опозиционим партијама у оптужбама да владајућа партија хушка на рат, као аргументе, користио је повике и захтјеве оних који су на његов позив дошли на митинг, или моје изјаве које су искључиво биле окренуте томе да одржим контролу над скупом, како се исти не би претворио у нешто много горе.

¹⁰¹ Извор: Документација Предсједништва СР Црне Горе и видео касета из личне документације аутора.

сам за говорницу (трећи пут), али сада у позицији да „браним себе од других“.

Дуготрајни аплауз, којим су делегати Конгреса пропратили крај мога излагања показао је да сплетке и подметања немају шансу када се сукобе са чињеницама и истином, поготову када се све то одвија на јавној сцени и пред очима јавности.

Нешто касније, на сједници Централног комитета Савеза комуниста Црне Горе остао сам прилично усамљен када сам се zaloжио да као најодговорније политичко руководство у закључцима са сједнице осудимо подгријавање страсти и атмосферу линча, када је у питању „старо“ руководство. (У таквој атмосфери, мало који директор предузећа се смио усудити да запосли неког од оних који су напустили политичке и државне функције.) Zaloжио сам се тада да се смијењенима онемогући поновни долазак на политичке и државне функције, али да се створе услови да се ти људи нормално укључе у радни процес према својим стручним квалификацијама. Образложио сам то не само бригом за тај кадар, већ и бригом за наш даљи демократски развој. Рекао сам том приликом да морамо стварати атмосферу у јавном мњењу у којој ће се сваки одлазак са политичке функције схватати као природан чин, без угрожавања моралног интегритета оних који те функције напуштају. Ако то не успијемо, онда са октобарско-јануарским промјенама нећемо направити демократски искорак. Ако не промијенимо ту атмосферу, онда ново руководство неће нико моћи „ни вилама“ помјерити са функција, јер ће сваки појединац знати каква га судбина очекује када више не буде на власти. Нажалост, ово моје залагање није могло наћи мјеста у закључцима са те сједнице Централног комитета Савеза комуниста Црне Горе.¹¹⁵

На другом дијелу Десетог, ванредног, конгреса, који је одржан у прољеће 1991. године, када је Савез комуниста промијенио име у Демократска партија социјалиста и када је биран Главни одбор странке, није ме било на кандидатској листи која је подијељена делегатима на почетку засиједања, иако сам тада од Скупштине СР Црне Горе већ био изабран за члана Предсједништва СФРЈ. У почетку сам пом

¹¹⁵ Ово је била друга генерацијска смјена политичког сам доживио у Црној Гори.

Прва смјена је обављена 1963. и 1964. Централног комитета Савеза омладине Црне Горе однос новог руководства према Блажу Јованови Чају Шћепановићу, Николи Ђаконовићу и другима сматрао да однос новог, младог руководства Црне Горе овој другој кадровској смјени треба да буде толерантнији него и због формирања нове демократске климе у

Нажалост, мислим да је њихов однос био мнџихових претходника.

да се ради о принципу деакумулације функција. Међутим, када сам пажљивије погледао листу кандидата, видео сам да се на кандидатској листи за Главни одбор налазе председник Председништва СР Црне Горе, председник Владе, чланови Председништва СР Црне Горе, министри у Влади и бројни други који су покривали одговорне државне функције. Одлучио сам да у току прве паузе потражим објашњење од Момира Булатовића или Мила Ђукановића. У холу сам, у току паузе, првога срио Мила Ђукановића. Питао сам га: „Мило, какав је то однос према мени? Зашто ме нема на листи за Главни одбор?“. Он ми је рекао да не зна, да није обратио пажњу на састав листе, јер је био заузет пословима у Влади. Казао сам му да ћу лично јавно тражити образложење од Радног председништва Конгреса, уколико оно самоиницијативно то не уради.

У наставку сједнице, прије почетка, председавајући је, у име Радног председништва Конгреса, позвао Кандидациону комисију да се повуче и још једном размотри кандидатску листу. Наравно, послије тога је услиједила допуна листе, па се и моје име нашло на списку кандидата за Главни одбор Демократске партије социјалиста. Другим ријечима, у састав Главног одбора моје странке ушао сам на личну интервенцију, без обзира на то што ми је Скупштина СР Црне Горе већ била повјерила најодговорнију функцију у органима СФРЈ.

поставе погрешну тезу (као своју и неприкосновену истину), а одмах потом почну да се обрачунавају са том тезом, онда то значи да је та свијест и савјест народа запала у озбиљну кризу.

На срећу народа Црне Горе, потписници Поруке не представљају преовлађујући дио Универзитета Црне Горе, нити би се за њих могло рећи да репрезентују свијест и савјест свога народа.

То, наравно, не значи да им покушавам оспорити право и на такво мишљење. Штавише, записујем и текст њихове Поруке и њихова имена и презимена, очекујући да ће све то бити боље сачувано од заборављавања него што би у дневним новинама.

Први напис („Борба“, 12. новембар 1991)

Порука професора Универзитета „Вељко Влаховић“ у Титограду
ПРОТИВ СТРАТЕГА РАТА

Колеге којима је професорски позив споредна делатност стављају нас у позицију да се стидимо што припадамо истом академском колективу — каже се између осталог у поруци.

Титоград — Групу од четрдесетак професора Титоградског универзитета садашње стање навело је да се огласи. У тексту њихове поруке каже се:

„У рату свих против свих, чак и сваког појединца против самога себе који разара све цивилизацијске и духовне вредности стваране вековима на овим просторима веома запажену улогу стратега и подстрекача рата имају бројни професори југословенских универзитета. Не служи нам на част што наш универзитет у томе нимало не заостаје са низом наставника и сарадника који пропагирају насиље и мржњу са истакнутих позиција у владајућим и другим политичким странкама.

Особито место међу њима има др Бранко Костић, потпредседник непостојећег Председништва државе, који разградњи даје значајан допринос. Контраверзно политичко ангажовање др Костића, током последње три године, од препоруке да се чувају меци за рат који ће доћи, преко уличне туче и пријављивања у добровољце, до скандалозних наступа на Конференцији у Хагу на којој се траже путеви мира, неспојиво је са дигнитетом и позивом универзитетског наставника. Наш универзитет је годинама градио своје место у породици светских универзитета. Антицивизацијско понашање и анахроност идеја и метода наших колега, којима је очигледно професорски позив споредна делатност, ставља нас у позицију да се стидимо што припадамо истом академском колективу.

Војно-политичка опција решавања југословенске кризе, поред осталог, извела је на ратиште хиљаду студената и професора нашег универзитета. Мобилизација пет процената укупне популације Црне

Горе и размештање црногорских јединица на свим постојећим ратиштима, учинило је Црну Гору најангажованијим учесником у југословенском грађанском рату. Убеђени да је наставак сукоба у интересу само неодговорних авантуриста и ратних профитера, подржавамо све иницијативе за обустављање рата и налажење компромисног решења“, каже се на крају поруке дела професора Универзитета у Титограду.

Други напис („Борба“ 13. новембар 1991)

Порука са Универзитета „Вељко Влаховић“ у Титограду
ЈАВНО ПРОТИВ ДР КОСТИЋА

Тридесет три професора и два проректора Универзитета више не стоји иза свога колеге проглашавајући га „контроверзном личношћу“ Титоград — Након јучерашње вијести да група професора са Универзитета „Вељко Влаховић“ у Титограду више не стоји иза свога колеге професора др Бранка Костића, потпредседника Председништва СФРЈ, проглашавајући га „контраверзном личношћу“, на нашу интервенцију они су то именом и презименом рекли. Уз њихова 33 имена су и два проректора Универзитета. Да не би било нејасноће ево тих имена: Здравко Ускоковић, Душан Петрановић, Илија Вујошевић, Радомир Лаковић, Јанко Јанковић, Јозо Пралаш, Душан Раонић, Веселин Влаховић и Љубиша Станковић са Електротехничког факултета. Радован Мартиновић, са Машинског факултета. Драгиша Бурзан, Предраг Мирановић, Милан Мартиновић, Слободан Бацковић, Миодраг Перовић, Мара Шћепановић, Пеђа Распоповић, Александар Мариокић, Синиша Стаматовић и Вукмић Пулевић, са Природно — математичког факултета. Станиша Ивановић и Драган Драговић са Грађевинског факултета. Владимир Комненић, Милка Цикановић, Рефик Заиниловић и Бранко Радуловић, са Металуршког факултета. Веселин Павићевић, из Института за друштвено-економска истраживања. Часлав Пејовић, Небојша Вучинић и Палјука Чанај, са Правног факултета и Жарко Митровић, са Музичке академије.

Трећи напис („Борба“ 14. новембар 1991)

ПРОФЕСОРИ ПРОТИВ РАТА

Апострофирање др Костића није имало за циљ бављење његовом личношћу већ његовим политичким ангажманом — кажу потписници саопштења.

Титоград. — У дописништво „Борбе“ у Титограду стигло је јуче реаговање потписника саопштења професора и наставника Титоградског универзитета због могуће криве интерпретације јуче објављеног текста „Јавно против др Костића“. Наиме, потписници саопштења тврде да као појединци не стоје, нити су стајали, испред кога нити иза кога, мимо своје сигурности и професионалног дигнитета. Из саопштења је, наиме, јасно да је њихов протест упућен на адресу свих југословенских професора широм Југославије, који својим ангажовањем директно или индиректно подстичу мржњу и насиље, односно рат и хаос. Апострофирање др Бранка Костића, кажу потписници, није имало за циљ бављење његовом личношћу, већ његовим политичким ангажманом, односно функцијом коју тренутно обавља, уз звање универзитетског наставника.

Исто тако „наша накнадна интервенција“ око имена потписника, како је то саопштено у јучерашњем тексту, поводом саопштења проишла је из потребе да се јасно виде имена и презимена потписника, која су иначе била приложена уз текст саопштења, али у виду својеручних потписа и често нечитких, тако да накнадног потписивања није било, а што се евентуално могло наслутити из нашег текста.

У том тексту поткрале су се и две грешке у објављивању имена. Уместо Палука Чамај, треба да стоји Палока Цамај, а уместо Жарко Митровић, Жарко Мирковић. Извињавамо се Цамају, Мирковићу и нашим читаоцима због ненамерне грешке.

*
* * *

Интересантно је да се нико из врха моје странке, Демократске партије социјалиста, није огласио поводом овакве харанге уперене против мене, иако је најуже политичко руководство Демократске партије социјалиста и прије и касније имало обичај да се сличним поводима огласи и да заштити своје истакнуте функционере. За очекивати је било да то учини и овог пута, поред осталог и због ставова Скупштине Црне Горе, која је свега мјесец дана прије овога дала пуну подршку Југословенској народној армији, за то што се ставила у заштиту угроженог српског становништва на подручју Хрватске и обавезала све државне органе Црне Горе за координацију и сарадњу са Врховном командом, односно са Предсједништвом СФРЈ.¹²⁴

Пажљивом читаоцу биће довољно и ово што сам написао у књизи да сам оцијени ко се за шта залагао у времену у коме су нам разбијали државу.

¹²⁴ Види Прилог 5.

У име Предсједништва СФРЈ, апелујем на све представнике Европске заједнице, посебно на господина Ван ден Брука и лорда Карингтона, да употријебе свој утицај и приволе господина Туђмана да отпочне са примјеном Споразума о прекиду ватре од 4. октобра. Тренутна и безусловна деблокада касарни у Хрватској обезбиједила би прекид сукоба у Хрватској. То би био велики допринос дашашње конференције. Хвала“.²⁴

Послије напуштања Конференције нас четворица чланова Предсједништва СФРЈ имали смо намјеру да одмах организујемо конференцију за штампу, на којој бисмо обавијестили новинаре о ставовима Предсједништва и о томе да нам је онемогућено да учествујемо у раду Конференције. Ту идеју нијесмо реализовали јер је лорд Карингтон, чим смо изашли из сале, закључио засиједање и заједно са Ван ден Бруком организовао конференцију за штампу. Наравно, глатко су прећутали наше напуштање скупа и готово славодобитно су покушали представити резултате разговора, наглашавајући да је од шест република, пет прихватило основни концепт Хашког документа, а да је Србија остала усамљена. Настојали су да минимизирају суштинске примједбе, због којих је Слободан Милошевић у име Србије одбацио Прво поглавље.

Међутим, интересовање новинара за разговор са Слободаном Милошевићем било је изузетно, па им је предсједник Србије саопштио разлоге неприхватања Првог поглавља Документа. Нажалост, мало је онога што им је Милошевић рекао нашло мјеста у свјетским медијима, који су се у то вријеме, утркивали у томе ко ће жешће напасти Србе и Слободана Милошевића, ко ће их више сатанизовати.

Мој разговор са новинарима, забиљежили су само београдски дневни листови, Радио и Телевизија Србије и Радио и Телевизија Црне Горе. Од иностраних агенција једино је Франс прес информисао да сам изјавио да мира неће бити у Хрватској ако српске крајине остану у њеним границама, да Србима у Хрватској, до изналажења политичког рјешења, треба дати специјални статус, тако да не буду ни у саставу Хрватске ни Србије, већ да се ставе под заштиту Уједињених Нација.

Из Хага смо се вратили исти дан, поподне. Тек у авиону били смо у прилици да размијенимо мишљења о току Конференције. „Бранко, шта ово би Момиру“, било је прво што ме је Слободан Милошевић питао. Рекао ми је да је претходног дана, док су засиједале двије скупштине, неколико пута покушао да успостави са њим телефонску везу, али да није успио. Ја сам, заиста, тада још увијек вјеровао да је Булатовићев иступ у Хагу резултат тренутног несналажења, а не резултат потпуног заокрета у политичком курсу, који је до тада држао. Јер, мр Момир Булатовић је са Слободаном Милошевићем аутор тзв. Београд-

²⁴ Извор: Документација Предсједништва СФРЈ, Београд.

ске иницијативе,²⁵ која је отварала врата и Македонији и Босни и Херцеговини да као федералне јединице, на равноправној основи, остану уз Црну Гору и Србију у саставу нове Југославије. Нијесам ни слутио да би се мр Момир Булатовић, преко ноћи, могао одрећи идеје очувања Југославије и њеног континуитета, макар је у старту сачињавале само Србија и Црна Гора.

Том приликом изнио сам Слободану Милошевићу и др Борисаву Јовићу своје виђење политичког стања у Црној Гори, великих подјела и великих тензија. Зато сам изразио мишљење да, упркос свему, мр Момира Булатовића треба сачувати, јер сам се плашио да би његова смјена могла довести до преношења сукоба и на подручје Црне Горе. И њихова процјена је била иста. Знао сам да ће његов став у Хагу изазвати бурна реаговања у Црној Гори, поред осталог, и међу борцима. (Црна Гора је у том тренутку на Херцеговачко-Дубровачком ратишту имала око 28 хиљада припадника Југословенске народне армије.)

Договорили смо се да се уздржимо од изјава и да сузбијемо евентуалне покушаје спонтаног организовања протестних скупова, а да се у непосредном разговору са мр Момиром Булатовићем покушамо договорити о мјерама које би неутралисале негативне ефекте његовог прихватања Хашког документа.

Исто вече сачекао сам на Батајничком аеродрому авион којим је мр Момир Булатовић путовао, тако да смо заједно дошли до Подгорице. Сутерисао сам му да се огласи једном изјавом за јавност, којом би објаснио мотиве за своје прихватање Хашког документа и потврдио своје опредељење за Југославију и очување њеног континуитета. Он није реаговао на ту моју сугестију ни у позитивном, ни у негативном смислу, али је касније прихватио да, заједно са Слободаном Милошевићем, упути амандман на Прво поглавље Хашког документа.

У ствари, послје овог засиједања у Хагу услиједила су два амандмана. Један је лорду Карингтону послало Предсједништво Црне Горе, а други мр Момир Булатовић и Слободан Милошевић заједно. Текст овог другог амандмана утврђен је у разговорима, које смо Слободан Милошевић и ја водили у Београду са мр Момиром Булатовићем и Милом Ђукановићем. Суштина тог амандмана значила је допуну Првог поглавља Хашког документа формулацијом која је предвиђала могућност да ће и оне републике које се одлуче да остану у Југославији, односно њихова заједничка држава бити једнако третирани као и републике које се отцјепљују.²⁶

²⁵ Текст Београдске иницијативе дат је у Прилогу 16.

²⁶ Садржина тог заједничког амандмана гласи: „Заједничка држава равноправних република које желе да остану у њој“.

Било је предложено да се ова допуна унесе у Прво поглавље Хашког документа, послје тачке „Б“. (Извор: Документација Предеједништва СФРЈ, Београд, 1991. године).

ке, не чекајући припремање и потписивање указа. Тиме сам искључио могућност било каквих накнадних интервенција.

Генерали Благоје Ацић и Милутин Кукањец су изузетно тешко доживјели овакву одлуку Врховне команде. Благоје Ацић посебно. Два дана послје нашег разговора звао ме је увече телефоном на стан и том приликом ми упутио много ружних ријечи. Покушао сам га смирити и савјествовао му да све то остави да преспава. Рекао сам му да се не руши свијет његовом оставком или одласком у пензију. Те исте вечери, мало послје Ацићевог позива, звао ме је и Слободан Милошевић. Био је љут. Посебно ми је замјерио што се на списку пензионисаних налази генерал Марко Неговановић. (Слободан Милошевић и мр Момир Булатовић нијесу имали увид у читав списак. С обзиром на то да је генерал Марко Неговановић у том тренутку обављао дужност министра одбране у Влади Србије, оцијенио сам да не би било у реду да Слободан Милошевић о томе сазнаје преко новина. Пошто га није било у кабинету, замолио сам шефа његовог кабинета да му обавезно у току дана пренесе ову информацију.) Сада, у телефонском разговору, још увијек под утиском разговора са Благојем Ацићем, и ја сам реаговао љутито. Казао сам му да ме управо звао и Благоје Ацић, чији тон разговора сам и могао разумјети, али да његов (Милошевићев), занста не разумијем. Објаснио сам му да Марко Неговановић није пензионисан као министар одбране у Влади Србије, већ као генерал који је у доба словеначке операције био начелник Контраобавјештајне службе у Генералштабу. Послје тога смо наставили разговор уобичајеним тоном.

На основу овог разговора закључио сам да је Слободан Милошевић био изложен изузетно јаком притиску једног броја генерала са којима се много дуже и много боље познавао него ја.

На првој наредној сједници Предсједништва др Борисав Јовић је покушао да уврсти у дневни ред преиспитивање одлуке Предсједништва о пензионисању једног броја генерала, образлажући то тиме да није имао увид у читав списак. Ја сам се томе категорично успротивио, подсјећајући на бројне консултације које смо имали у више наврата и на задужбе које ми је дато у вези с Благојем Ацићем и Милутином Кукањцем. Пошто је др Борисав Јовић и даље упорно инсистирао на томе да се ово питање уврсти у дневни ред, обавијестио сам Предсједништво да тренутно подносим оставку на дужност потпредсједника и на чланство у Предсједништву, подсјећајући да Предсједништво и без мене може да ради и да пуноважно одлучује. Саопштио сам да ћу о својој оставци и разлозима за њено подношење обавијестити јавност током поподневца.

Напустио сам салу за сједнице и отишао у свој кабинет. Одмах затим, код мене су дошли чланови Предсједништва Југослав Костић и Сејдо Бајрамовић. Са њима је био и генерал Живота Панић, који је присуствовао сједници, будући да је већ био именован за начелника Генералштаба. Југослав Костић и Сејдо Бајрамовић су

безбедности Организације уједињених нација о увођењу санкција?⁸⁴

Те оптужбе су потпуно неосноване.

Предсједништво, наравно, не може да искључи нашу заинтересованост за збивања у Босни и Херцеговини, јер смо веома заинтересовани да српски народ у Босни и Херцеговини има једнак положај и исти третман као Муслимани и Хрвати. Али су постојале неосноване оптужбе о томе да су Србија и Црна Гора извршиле агресију у Босни и Херцеговини. Заобилази се чињеница да Хрватска, као самостална држава и чланица Организације уједињених нација, има преко 40 хиљада војника својих оружаних формација на територији Босне и Херцеговине, дакле друге самосталне и суверене државе. Резолуција Савјета безбједности и уведене санкције неће довести до мира у Босни и Херцеговини. Оне би могле довести до мира ако би се односиле на све три стране у сукобу у тој републици.

Шта ви можете лично допринети да српска војска у Босни и Херцеговини престане са ратом?

Савезна Република Југославија, односно Србија и Црна Гора немају више ни једног свог војника на територији Босне и Херцеговине. Али, тамо српски народ који живи у Босни и Херцеговини има своје оружане формације, као што Муслимани и Хрвати имају своје.⁸⁵

Предсједништво и ја лично можемо апеловати на руководство српског народа у Босни и Херцеговини (то смо јуче учинили на сједници Предсједништва) и захтијевати од њега да приступи испуњавању оних захтјева који су у Резолуцији Савјета безбједности назначени. Међутим, уколико међународна заједница и они који су наметнули санкције Србији и Црној Гори, односно Савезној Републици Југославији, такав притисак не изврше на руководство муслиманског и хрватског народа у Босни и Херцеговини, онда наш апел српском народу и руководству српског народа у Босни и Херцеговини неће значити ништа.

Другим ријечима, то мора бити заједничка координирана акција према руководством сва три народа у Босни и Херцеговини.

⁸⁴ Ријеч је о Резолуцији бр. 757, коју је Савјет безбједности Организације уједињених нација усвојио 30. маја 1992. године. Види Прилог 13.

⁸⁵ У том тренутку била је у цјелини реализована Одлука Предсједништва СФРЈ о повлачењу јединица Југословенске народне армије са територије Босне и Херцеговине.

Када је у децембру 1991. године, одмах после Ватикана, и Њемачка признала независност Словеније и Хрватске (не чекајући 15. јануар 1992. године као рок договорен у Европској заједници), нама је било јасно да ће Њемачка учинити све да се призна независност и Босне и Херцеговине. У таквој претпостављеној ситуацији, Југословенска народна армија у Босни и Херцеговини третирали би се од међународне заједнице као агресорска војска на територији стране државе.

Да ли, сем позива, имате још неку могућност да утицате?

Не знам у ком смислу бисмо могли на други начин утицати. Нас оптужују да смо тешко наоружање оставили у Босни и Херцеговини. Међутим, тамо је тешко наоружање остало у свим срединама, без обзира на то који је национални састав становништва. Тешко наоружање је остало и код Муслимана, и муслиманске формације га сада користе, јер муслимански народ није дозволио Југословенској народној армији да га извуче, а Југословенска народна армија није хтјела да води рат против народа тамо. На исти начин је и српски народ који живи у Босни и Херцеговини онемогућио да Југословенска народна армија извуче тешко наоружање. Тешко наоружање је такође остало у Хрватској и у Словенији. Према томе, тешко наоружање се може повући из Босне и Херцеговине ако се у оквиру мировног процеса нађе споразумно рјешење за сва три народа и у оквиру тога се приступи разоружању свих наоружаних националних формација у Босни и Херцеговини.⁸⁶

Због тога је Врховна команда, већ у фебруару 1992. године, обавезала Генералштаб да у најкраћем могућем року изврши прераспоред војних обвезника на служби у Југословенској народној армији, на начин што ће све војне обвезнике са територије Босне и Херцеговине који су били у јединицама ЈНА на територији Србије, Македоније и Црне Горе вратити у матичну републику (БиХ). За официре и подофицире ЈНА родом из Босне и Херцеговине нијесмо имали уставног и законског основа да их обавежмо да се враћају у Босну и Херцеговину (радило се о примјени одговарајућих прописа у мирнодопским условима живота). Али, остали смо могућност да се то одобри свим војним старјешинама који добровољно изразе жељу да буду распоређени у ЈНА на територији Босне и Херцеговине. Ова мјера је брзо проведена, тако да у априлу 1992. године, када је Предсједништво донијело Одлуку о повлачењу ЈНА из Босне и Херцеговине, није имало да се повуче из Босне и Херцеговине више од 15% од укупног војничког састава и то искључиво војних обвезника са територије Србије и Црне Горе. Захваљујући тим благовремено предузетим мјерама, касније, у априлу 1992. године, било је могуће обавити повлачење ЈНА из Босне и Херцеговине за свега 15 дана. Овај посао је био олакшан и тиме што су Муслимани и Хрвати из Босне и Херцеговине већ били одбили да шаљу своје регруте у Југословенску народну армију и умјесто тога били су приступили формирању својих (националних) паравојних формација.

⁸⁶ Руководство српског народа Босне и Херцеговине, посебно др Радован Караџић, више пута је истицало да су Срби у БиХ хендикепирани у односу на Муслимане и Хрвате, јер им Југословенска народна армија ангажује за свој састав велики дио људства, а ЈНА се понаша крајње уздржано, док се муслиманске и хрватске паравојне формације у Босни и Херцеговини понашају крајње агресивно.

Непосредно прије доношења Одлуке о повлачењу Југословенске народне армије из Босне и Херцеговине, у једном јавном иступу казао сам да "...никада нећу потписати повлачење ЈНА из Босне и Херцеговине, без претходне сагласности руководства сва три народа те републике". Предсједништво Босне и Херцеговине састављено од најодговорнијих представника Муслимана и Хрвата из БиХ званично је затражило повлачење ЈНА из БиХ. Мој је утисак да је руководство српског народа у БиХ то једва дочекало. И прије доношења Одлуке на Предсједништву, имали